

Qədim dinlər haqqında araşdırma

Xədicə Qaraisayeva¹

Abstrakt

Qədim dinlər sahədə araşdırma aparan tədqiqatçıların nəzərinə din barəsində mövcud olan ilk nümunələr təbiətə sitayişlə bağlıdır. Dünyanın ən ucqar yerlərində və ən uzaq bölgələrində ibtidai formada yaşayan insanlar arasında bu əqidəyə olan bağlılıqlar hələ də mövcuddur. Təbiətə sitayiş əqidəsində təbətin gücünü ram etməkdən ötrü ilk olaraq həmin qüvvəyə ibadət etmək və onlardan ehsan etmələrini istəmək lazımdır. Hal-hazırda mövcud olan və ibtidai formada yaşayan insanlar arasında müxtəlif dini mərasimlər mövcuddur. Bu mərasimlərdə qəribə geyimlər geyilir, maskalar taxılır və ritmik hərəkətlər nümayiş etdirilməyə başlanılır. Eləcə də, həmin mərasimlərdə təbiət qüvvələrindən kömək istənilir. Buludlardan yağış yağması, çaylardan tüğyan qoparmadan onların susuzluqlarını yatırtması, torpaqdan yaşıllaşma, tarla və ağaclardan daha yaxşı və daha çox məhsul vermələri və sair şeylər istənilir.

Açar kəlmələr: ibtidai, qədim, din, tanrı

¹ - İslam araşdırmaları fakültəsinin məzunu, Hikmət və Dinlərarası Araşdırma İnstitutu, Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universiteti, İran, Qum

Giriş

Tarix Tanrıya şəriq qoşulmasının çox qədim zamanlara qayıtdığını və bəşəriətin daim Tanrıya şəriq qoşmaq çirkabına bulandığını göstərir. Hal-hazırda da dünya əhalisinin təxminən yarısı Hinduizm, Caynizm, Buddizm, Sintoizm və qeyri dinlərdə bütlərə sitayiş edilir.¹ Sosioloqlar Tanrıya şəriq qoşan dinlərin tarixinin təkəllahlı dinlərindən daha keçmişə qayıtdığını bildirirlər. Amma təkəllahlılığa sitayiş edən müxtəlif dinlərin davamçıları bu fərziyyələrə tam zidd mövqedən çıxış edir, Tanrıya şəriq qoşmaq ideologiyasının və bu ideologiyadan yaranan dinlərin təkəllahlı dinlərindən mənşə aldığını bildirirlər.

Bəzi dinlərə görə tanrılar tarixin müxtəlif dövrlərində özlərini insanlara göstəriblər və bütlər də onların bir nümunəsidir.

Ümumiyyətlə, ölümdən qorxu ibtidai icma quruluşunda yaşayan insanların müxtəlif xürafat düşüncələr yaratması ilə nəticələndi. Həmin xalqlar ölümlə dirilər arasındakı əlaqələr sahəsində xüsusi əqidəyə malik idilər. Qədim zamanlarda yaşayan xalqların böyük əksəriyyəti əcdadlarının geri qayıtmasından qorxurdular və elə buna görə də, ölümləri kəndirlə bağlayır, qəbirləri möhkəmləndirirdilər ki, bu yolla onların geri qayıtmasına əngəl törətsinlər. Ölümlərdən olan qorxu sonralar ölümlərə qarşı hörmət və ehtirama çevrildi və sonda əcdadlara pərəstiş ideologiyasının yaranması ilə başa çatdı. Bu növ sitayiş forması tarix boyu dünyanın bir çox yerlərində mövcud olmuşdur və hal-hazırda da Yaponiyada onun nümunələrinə rast gəlmək mümkündür. Onların nəzərincə bütlər əcdadlarının heykəllərində yerləşmişlər.

İbtidai dinlərdə inanclar və ayinlər

Totemlər və tabular

İbtidai dinlərdə hər bir qəbilənin totemi həmin qəbiləni qoruyan nişan və yaxud əlamət mənasını daşıyırdı. Bu əlamət heyvan, bitki və daş ola bilər. Bir çox xalqların arasında böyük hörmət və

¹ Qeyd etmək lazımdır ki, "Büt" sözü fars dilinə Ərəb dilindən ("Bud" sözündən) gəlmişdir və həmin "Bud" sözü "Budda" sözündən götürülmüşdür. Bir məsələni də diqqətinizə çatdırmalıyıq ki, ərəb dilində Buddaya "Buzza" deyilir.

ehtirama layiq heyvanlar mövcuddur və bir çox hallarda həmin heyvanların təsvirləri ölkələrin bayraqları üzərində öz əksini tapır.

Müxtəlif xalqlarına tarixinə müraciət etdikcə Afrikada şirə, Hindistanda pələngə, Şimali Amerikada qartal, ayı və itə, Yunanıstanda və Misirdə öküzə, Hindistan, Afrika və Skandinaviya ölkələrində inəyə, Hindistanın cənub bölgələrində camışa, Avstraliyada kenquruya sitayiş edildiyini müşahidə edə bilərik. Həmin heyvanlar adı çəkilən xalqların totemi sayıla bilər. Hələ də bir çox xalqlar göyərçini və ilanı müqəddəs sayırlar. Qeyd etmək lazımdır ki, “totem” sözü Amerikanın yerli əhalisi olan qırmızıdərililərin dilindən götürülmüşdür.

Tabu isə, hər bir qəbilənin evlilik və qidalanma sahələrində qoyduğu qadağadır. Hər hansı bir qəbilənin yalnız qəbilədaxili evliliyə icazə verməsi, digər qəbilələrlə qohumluq əlaqələrinin haram bilinməsi və ya da tam tərsi mümkündür. İkinci halda qəbilə üzvləri həyat yoldaşı tapmaq üçün başqa qəbilələrə müraciət etmək məcburiyyətində qalır. Qidalanma sahəsində tabu belə mənə daşıyırdı ki, hər kəs öz yeməyini özü əldə etməli və onu təklikdə yeməli idi. Tabu sözü Polineziya adalarında yaşayan ibtidai xalqların dilindən götürülmüşdür.

Animizm

Bir çox xalqların antik din və məzhəbləri animist olmuşdur. Bu əqidəyə əsasən təbiətdə olan bütün şeylərdə ruh və güc vardır. Bu ruh və gücdən yararlanmaq üçün onlara sitayiş etmək lazımdır. Torpağın, səmanın, səma cisimlərinin, alovun, şımşəyin, buludun, dənizin, çayın, tufanın, meşənin, bitkilərin və heyvanların, xüsusən də inəyin, kobra ilanının, eləcə də qəbilə toteminə, əcdadların ruhuna inanmaqla yanaşı cin və şeytan kimi qorxulu mövcudların gücündən istifadə etmək qədim xalqlar arasında geniş yayılmışdır. (Cinə ibadət etmək və bəzi nadan insanların cinlərə pənah aparması Qurani-Kərimdə qadağan edilmişdir: Ənam surəsi: 100, Səba surəsi 41 və Cin surəsi 6).

Animistlər təbiətin şüurlu və insanabənzər (anthropomorphic) olduğunu qəbul edir, ona özünəməxsus formada sitayiş edirlər. Onun üçü qurbanlar kəsirlər və təbiətin belə şeylərin təsiri altına

düşəcəyini təsəvvür edirlər. Bu əqidənin qalıqları bir çox dinlərdə, xüsusən hindu dinində günümüzə qədər gəlib çatmışdır. Bütlərin bəziləri təbiətin gücünün nümunəsidir.

Fetişizm və Cadu

“Fetish” portuqal dilindən alınma sözdür və cadu mənasını daşıyır. Fetişizmə etiqad, yəni daxilində cadu qüvvəsi olan maddi şeylərə ehtiram ibtidai insanlar arasında müşahidə olunur. Bu şeylər çox vaxt daşlardan, mədənlərdən əldə edilmiş maddələrdən olur və həmin qövmlərin əqidəsinə görə qeyd olunmuş əşyaların daim insanın yanında olması ona xoşbəxtlik gətirir.

Ümumiyyətlə, ibtidai dinlərdə bəzi əşyaların xüsusi gücə malik olması inancı mövcud idi və bu səbəbdən də həmin əşyaya qarşı xüsusi ehtiram olurdu. Hər hansı bir daşın, çubuğun, ağacın və yaxud heyvanın xüsusi gücə malik olması qəbul edilirdi və ondan təbərrük kimi istifadə olunurdu. İnsanlar ona tapınırdılar. Bu əşyalar Mana adlandırılırdı. Belə təsəvvürlərin və əqidələrin qalıqlarına inkişaf etmiş dinlərdə də rast gəlmək olar. Mana sözü də Polineziya adalarında yaşayan qədim xalqların dillərindən götürülmüşdür.

Xatırladaq ki, ibtidai dinlərdə mövcud olan cadu anlamı ilə bizim təsəvvür etdiyimiz cadu anlamı arasında fərq çoxdur. Həmin dinlərdə cadu təbii qüvvələrdən kömək və yardım üçün həyata keçirilən xüsusi mərasim mənasını daşıyırdı. Belə mərasimlərin həyata keçirilməsində cadugərlər fəaliyyət göstərir və mərasimin keçirilməsini öz üzərinə götürürdülər. İbtidai icmalarda elm və savad məsələsinin məna kəsb etmədiyindən bu şəxslərin də digərlərindən heç bir fərqi yox idi və yalnız hamının bu şəxslərdə olan qeyri-adi qüvvəyə inanması onları digər insanlardan fərqləndirirdi.

Cadugərlər xəstələri müalicə etmək üçün də öz qüvvələrindən istifadə edirdilər. Belə cadugərləri çox vaxt şaman adlandırırlar.

Cadugərlər çətin və dözülməz şəraitdə yaşamaqla özlərinə əzab verirdilər, çox vaxt bədənlərində xüsusi nişanələr əmələ gətirirdilər və bəzən də, özlərini axtalayırdılar.

Qurban kəsmək.

Dünyanın hər bir yerində yaşayan xalqlar arasında Tanrı və yaxud tanrıların qəzəbini söndürmək üçün “Qurban etmək” mərasimi mövcuddur. Həmin qurbanlar meyvə-tərəvəz, məhsul hədiyyə etməkdən, heyvanların, uşaqların və böyüklərin başlarının kəsilməsindən, uşaqların oda atılmasından və buna bənzər digər işlərdən ibarətdir. Onlar çox vaxtlar öz ölkələrinin əhalisinin azalmamasına görə digər ölkələrə hücum edirdilər. Bəzi xalqlar arasında bütlərə hörmət əlaməti olaraq öz namus və iffətini qurban vermək (Hierodouleia) kimi məsələlər də mövcud idi. Hətta hal-hazırda da Hindistan qadınları Vişni məbəbində saçlarını tam kəsdirməklə öz gözəlliklərini həmin bütə qurban verirlər.

Torpağa şərab tökmək (Libation) həmişə şərab içənlərin adətlərindən biri olmuşdur və Təvratda da (Xüroc, 29:41 və....) bu məsələyə işarə edilmişdir.

Sonralar insanların qurban edilməsi adəti aradan qalxdı və yalnız heyvanların qurban kimi kəsilməsi adəti qaldı. Amma yaxın zamanlara qədər bəzi yerlərdə insanların qurban verilməsi adəti yaşayırdı. Artıq heç bir ölkənin qanunları belə vəhşiliklərin həyata keçirilməsinə icazə vermir. Bəzən kütləvi informasiya vasitələrində Hindistanın bəzi kəndlərində və digər yerlərdə bir bütperəstin polisin gözündən yayınaraq öz övladını büt üçün qurban kəsməsi, yaxud kəsmək istərkən başqalarının bu işə əngəl törətməsi barədə xəbərlər yayımlanır. Qeyd etmək lazımdır ki, hal-hazırda belə cinayət törədən şəxslər ağır cəzalandırılırlar.

Ola bilsin Allah-taala İbrahim Xəlilullaha (ə) Onun yolunda övladını qurban verməyi əmr etməklə tövhid əhlinin öz məbudunu az sevmədiyini göstərmək istəyib.

Dinlər haqqında elm nöqtəyi-nəzərindən övladların qurban verilməsini iki şey əvəz etmişdir: Birincisi uşaqların sünnet edilməsi, ikincisi isə heyvanların qurban kəsilməsi. İbrahimdən (ə) başlayan dinlərdə bu iki adət birbaşa Həzrət İbrahimə (ə) aid edilir.

Qədim dinlərdən nümunələr

1. Misir

Misir dünyanın ən məşhur qədim ölkələrindən biridir. Bu torpaqlarda böyük sivilizasiya və qüdrətli hökumətlər mövcud olmuşdur. Misirlilərin soyu Qibtilər idi və Avropalıların Misir üçün istifadə etdikləri “Egypt” sözü Qibt sözü ilə əlaqəlidir.

Misirlilər ibtidai dinlərin müxtəlif mərhələlərindən keçib, müxtəlif vəhşi və ev heyvanları şəfəfində olan yerli tanrılara sitayiş ediblər. Fironlara və əfsanəvi tanrılara sitayiş də misirlilər arasında mövcud olmuşdur.

1-1. Misirdə dinin və onun müxtəlif formalarının yaranması.

Qədim Misirdə qeybdən olan mövcudlara güclü şəkildə inanırdılar və müxtəlif adlı, müxtəlif şəfəfli tanrılara malik idilər. Tanrıların sayının çox olması müxtəlif problemlər yaradanda onların sayını azaltmağa başladılar və qısa bir dönm ərzində yalnız günəş Tanrısına sitayiş etməyə başladılar. O zamanlar şir, timsah kimi bəzi vəhşi heyvanların, müxtəlif quşların, gəmiricilərin və qoç kimi bəzi ev heyvanlarının müqəddəsliyinə inam dalğası baş qaldırdı. Pişiyə pərəstiş də misirlilər arasında geniş yayılmışdı. İranlılar Əhəmənilər sülaləsinin hakimiyyəti illərində misirlilərlə keçirdikləri döyüşlərin birində qalxanlarının üzərinə pişik təsviri həkk etmişdilər. Elə bu səbəbdən də misirlilər pişik təsvirinə hörmət əlaməti olaraq həmin qalxanlara ox atmağdan və qılınc vurmaqdan çəkildilər və sonda iranlılar misirlilərlə döyüşdə qələbə qazandılar.

Sonralar onların əqidələrinə heyvan başlı və insan bədənli fantastik varlıqlar daxil oldu. Misirlilər belə varlıqlara heykəllər düzəldərək onlara sitayiş etməyə başladılar. Nil çayında səfər öncəsi adamyeyən timsahların hücumlarından qorunmaq üçün əzəmətli timsah məbədinə gedər, sədəqə və nəzir verməklə öz canlarının bahasını ödədiklərini düşünərdilər.

2. Üç Tanrı əfsanəsi: Osiris, İsis və Horus

Qədim misirlilər belə deyirdilər ki, Osiris (əkinçilik tanrısı) bacısı İsis (ana ilahə) ilə ailə qurur və onlara Horus (günəş tanrısı)

adlı övladları dünyaya gəlir. Osiris qardaşı Set (quraqlıq tanrısı) tərəfindən qətlə yetirilir. İsis qətlə yetirilmiş həyat yoldaşı Osirisin cəsədini böyük zəhmətlərdən sonra tapır və Misirə qaytararaq orada gizlədir. Set bu hadisədən xəbərdar olan kimi yenidən Osirisin cəsədini tapır və onu on dörd hissəyə parçalayır. Hər parçasını Misirin bir yerində torpağa basdırır. Osirisin cəsədindən parçalar basdırılmış yerlər o cəsədin bərəkətindən abad və məhsuldar torpaqlara çevrilirlər. Artıq böyüyüb başa çatan Horus atasının qisasını almaq üçün əmisi ilə döyüşür və gözlərindən birini itirməsinə baxmayaraq əmisinə qalib gəlir, onu əsir tutaraq anasının hüzuruna gətirir. İsis həyat yoldaşının qardaşını bağışlayır. Bundan sonra Horus atasının cəsədinin parçalarını bir yerə toplayır və hikmət tanrısının köməyi ilə onu dirildir. Osiris bundan sonra dünyada qalmır və dünyanı oğlu Horusa tapşırıb özü yeraltı dünyaya gedərək ölümlərə hökmdarlıq edir.

3. Günəşə sitayiş

Dünyanın müxtəlif yerlərində günəşə sitayiş əqidəsinin tarixi olduqca qədim zamanlara qayıdır və Qurani-Kərimdə də (o cümlədən “Nəml” surəsi, ayə 24) buna işarə olunmuşdur. Həqiqətən də, Allahdan kənarda sitayiş olunan bütün tanrılar arasında günəşin malik olduğu sonsuz bərəkətə malik biri mövcud deyildir. Qədim Misirdə günün müxtəlif saatları üçün günəşin nümayəndələri olan tanrıların mövcud olduğunu bildirirdilər. Məsələn, səhər tanrısı Xipra, günorta tanrısı Ra, axşam tanrısı Aton. Eləcə də, peyinböcəyini günəşin yer üzündəki nümayəndəsi bilirdilər. Misirlilər həmin həşəratı olduqca müqəddəs sayır, onun təsvirini tilsimlərin üzərinə, şahların heykəllərinin sinəsinə və alına həkk edirdilər. Misirlilər həmin böcəkdən bərəkət və xoşbəxtlik istəyirdilər.

1-4. Firona sitayiş

Qədimdə şahlara sitayiş etmək olduqca geniş yayılmışdı. Onların ən son nümunələrindən biri Yaponiyanın sabiq imperatoru

Hiro Hitodur. Qeyd etmək lazımdır ki, imperatorluq onun öz istəyi ilə 1946-cı ildə ləğv olunmuşdur.¹

Misir Fironları (Yapon imperatorları kimi) Günəş tanrısının nəslindən olan tanrılar kimi qəbul edilirdilər və onlara sitayiş edilməsinin əsas səbəbi də elə bundan ibarət idi.

4. Babilistan (Vavilon)

Babilistan uzun illər boyu sivilizasiya, mədəniyyət və elmin mərkəzi olmuşdur və bu şəhərin adı Yəhudilərin və Xristianların müqəddəs kitablarında yer almışdır. Qurani-Kərimdə də (“Bəqərə” surəsi, ayə 102) Babil adı qeyd olunmuşdur. Cəbr, bir çox riyazi və elmi məsələlər Babilistan mədəniyyətində yaranaraq günümüzə qədər gəlib çatmışdır.

2-1. Babilistanda baş verən dini dəyişikliklər

İraqın müxtəlif ərazilərində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı çoxlu sayda tanrı heykəli tapılmışdır və dünyanın müxtəlif muzeylərinə göndərilmişdir. Bu tanrılar Animizmin inkişaf etmiş formasının nümunələri idi.

Babilistan fətişizmdən müxtəlif tanrılara sitayişə qədər olan rəngarəng etiqad yolu keçmişdir. Bu tarixi dönmə təxminən dörd min il çəkmişdir. Sonda Ay, Günəş və planetlərin nümayəndələri olan ruhlara sitayiş mərhələsi meydana çıxmışdır. Amma tarixin əksər dövnlərində tanrıların ən üstünü və ən böyüyü Mərdux olmuşdur.

2-2. Babilistan üçlüyü

Babilistanlıların saysız-hesabsız tanrıları arasında altı tanrı digərlərindən daha çox tanınmağa başladı. Onlar iki üçlüyə bölünərək sitayiş olunmağa başladılar. Birinci üçlüyə Anu (səma tanrısı), Enlil (hava və müharibə tanrısı) və Eaa (su tanrısı) və ikinci

¹ Yamaykada da “Rastafərinlər” Efiyopiyanın sabiq imperatoru Haylasilasinin müqəddəsliyinə inanaraq ona sitayiş edirdilər. Onun hakimiyyəti 1974-cü ildə baş vermiş çevriliş zamanı süquta uğradı. 1975-ci ildə edam edilməsinə baxmayaraq ona sitayiş edən insanların əqidəsi dəyişmədən qaldı.

üçlüyə Şəms (günəş tanrısı), Sin (ay tanrısı) və İştər (qadın tanrı) daxil idi.

Bu tanrıların hamısının həyat yoldaşı var idi və məhsuldar lıq İlahəsi olan qadın tanrı İştərə olduqca böyük əhəmiyyət verilir. İştərin həyat yoldaşı, yəni əri Təmmuz idi.

Babilistan mədəniyyətinin ən güclü vaxtlarında Mərdux adlı əzəmətli tanrının adı hallanmağa başlayır və hər yerdə onun təsvirini həkk etməyə başlayırlar. Bütün başqa tanrıların Mərduxun əlinin altında olması təsəvvür edilirdi.

Babilistan şimal qonşusu Assuriya tərəfindən məğlubiyyətə uğrayandan sonra Mərdux öz yerini Assuriyalıların tanrısı Assura verdi və bundan sonra artıq hər yerdə onun təsviri həkk olunmağa başladı. Babilistanlılar Assuriyalılara yenidən qalib gəldikdən sonra isə Mərdux yenidən öncə malik olduğu yerə və hörmətə qayıtdı. Sonda Babilistanın Kir tərəfindən işğalından sonra Ahura Mazda Mərduxun yerini tutdu.

5. Yunanıstan

Yunanıstan Avropanın cənub şərqində yerləşən kiçik yarımada və qədim zamanlarda bura mədəniyyət, incəsənət və düşüncə mərkəzi olmuşdur. Avropa dillərində bu ölkəni “Greece” adlandırırlar. Ərəb dilində olan “İğriq” sözü də bundan əmələ gəlmişdir. Yunan adı Yunanıstanın bir hissəsi olan “İonia”-nın adından götürülmüşdür. Yunanlar öz ölkələrini “Hellas” adlandırırlar və bu ad da yunanların əfsanəvi əcdadının adıdır. Dünyanın bir çox dinləri əfsanələrlə yaxın bağlıdır. Yunanların dini inancları və etiqadları dinşünaslıqda böyük əhəmiyyətə malikdir.

3-1. Qədim Yunanıstanda mövcud olan məzhəb

Qədim Yunanlar da kişi və qadın tanrıların mövcudluğuna inanırdılar. Onların ən böyük tanrısının adı Zevs idi. Bəzən onu Zevs Paterus, yəni “Zevs ata” adlandırırdılar. Bu tanrını hindistanlılar “Divs Pitar”, qədim romalılar “Yupiter” adlandırırdılar. Yunanların sitayiş etdiyi tanrıların əksəriyyəti qədim Ariyayi tanrılarla eynidirlər. Yunanıstanın bəzi tanrıları bunlardır:

Apollo (Günəş tanrısı)

Poseidon (Dəniz tanrısı)

Hestia (Qadın tanrı və ailənin anası)

Demeter (Qadın tanrı, əkinçilik və təsərrüfat tanrısı)

Hermes (Hikmət tanrısı)

Ares (Müharibə tanrısı)

Sonrakı dövrlərdə insanların düşüncələrində dəyişikliklər meydana çıxdı və onlar Zevsin Olimp dağının başında oturması və digər tanrıların onun ətrafında toplaşması etiqadını irəli sürdülər. Onlar ölümdən sonra həyatın mövcudluğuna inanmırdılar, amma dünyada səadət və xoşbəxtlik içərisində yaşamaları üçün bütlərə sitayiş edirdilər. Bu bütlər tanrıların və əfsanəvi qəhrəmanların simvolları idilər. Onların kahinləri də var idi.

3-2. Əfsanələr

Bəşəriyyət həyatın sirlərinə aydınlıq gətirməkdə aciz olduğunu anladıqdan sonra müxtəlif anlayışlara və fenomenlərə aydınlıq gətirmək məqsədilə əfsanələr yaratmağa başladı və bu yolda uğur əldə etmək üçün xəyal və fantaziyanın gücündən yararlandılar. Əfsanələrin müxtəlif cəhətləri var idi və onların ən mühümü kamilliyin və mənəvi böyüklüyün yayılması idi. Elə bu səbəbdən də, əfsanələr qurucu qüvvəyə malik olmaqla yanaşı dağıdıcı qüvvəyə malik idilər. Yəni fəzilətlərlə insan ruhunu qururdu, müxtəlif fenomenlərə aydınlıq gətirdikdə isə insanın düşüncəsini dağıdırdı. Bəşəriətdə mövcud olan bütün cəmiyyətlərdə əfsanələr olmuşdur və bizim hal-hazırda əfsanə adlandırdığımız hadisələr öz zamanında və öz yerində həqiqət kimi qəbul edilirdi.

Firdovsinin “Şahnamə” eposunun birinci hissəsi əfsanədir və burada Rüstəm pəhləvan kimi qəhrəmanlar haqqında danışılır. Rüstəm cəmiyyətdə və dünyada olan bütün əyrilikləri aradan qaldırmaq, dəyərləri hakim etməkdən ötrü müxtəlif döyüşlər və müharibələr aparır.

Elmi nöqteyi-nəzərdən din və fəlsəfə əfsanələrdən əmələ gəlmişdir. Amma din barəsində irəli sürülmüş bu iddialar dini nöqteyi-nəzərdən tam yanlışdır və dindarların bu məsələyə yanaşması tam fərqlidir.

Yunanlar da öz əfsanəvi tanrılarına sitayiş edirdilər və onlara qurbanlar verirdilər. Həmin tanrılardan bir neçəsinin adını qeyd etmişik. Amma onların və ümumiyyətlə müxtəlif qədim xalqların əfsanəvi tanrılarının adlarını tam qeyd etmək olduqca çətin bir işdir.

Yunanlar ağıllı və dərrakəli idilər. Hələ elmin müxtəlif sahələrini kəşf etmədiklərinə görə əfsanələr yaratmaqla axtarışda olan zehnlərini sakitləşdiridilər. Necə ki yerin və göyün yaradanına sitayiş etmək əvəzinə müxtəlif bütlərə sitayiş edirdilər. Yunanlar yavaş-yavaş əfsanələri fəlsəfə ilə dəyişməyə başladılar və öz dövrlərində elmin öncülünə çevrildilər. Qeyd etmək lazımdır ki, başqa xalq bu yolda lazımi uğur və müvəffəqiyyət əldə edə bilməyib.

3-3. Fəlsəfənin yaranması

Eramızdan təxminən beş əsr öncə Yunanıstanda böyük filosoflar meydana çıxdılar və yeni fikirlər irəli sürüldü. Bu filosofların ən tanınmışları Sokrat, Ploton və Aristotel idi. (Aristotel Plotonun, Ploton isə Sokratın tələbəsi idi) Aristotelin düşüncələri təxminən iki min il Avropanın və İslam dünyasının elmi mərkəzlərində rəvac tapmışdı və olduqca az mütəfəkkir bu fəlsəfi düşüncələri tənqid edə bilib. Yunan fəlsəfəsi və Aristotelin düşüncələri ilkin əzəmətini itirməsinə baxmayaraq hələ də alimlər fəlsəfi məsələlərin şərhində qədim Yunanıstanda Plotonun və Aristotelin əsərlərində olan fəlsəfəyə müraciət etməyə bilmirlər. Yunan filosofları öz nəzəriyyə və düşüncələrinin təlimində geniş şəkildə əfsanələrdən istifadə etmişlər. Belə ki, hal-hazırda da Plotonun əsərlərinin toplusu müxtəlif tanrıların adları ilə doludur. Onlar tanrılara aid edilmiş pis sifətləri özündə əks etdirən epik dastan və hekayələrə etirazlarını bildirirdilər. Plotonun tanrışünaslıq barədə irəli sürdüyü düşüncələrinə görə onu müqəddəs Ploton (Divine Plato) adlandırırdılar. Aristotel “ilk mühərrik” nəzəriyyəsini irəli sürdü və təkallahlı dinlərin filosofları sonrakı dövrlərdə də onu öz dinlərinin tanrısı ilə eyni bildilər.

6. Roma

Qədim dünyanın ən güclü və əzəmətli ölkələrindən biri Roma idi. Roma Avropa, Türkiyə və Suriyanın böyük bir ərazisini özündə

cəmləşdirirdi. Romalılar ən qədim zamanlardan belə memarlıq, rəssamlıq, heykəltaraşlıq, ədəbiyyat və elmin müxtəlif sahələrində böyük nailiyyətlər əldə edərək öncülə çevrilmişdilər. Romalılar dördüncü əsrdə xristianlığı qəbul etdilər və onun yayılması üçün öz qədim mədəniyyətindən geniş istifadə etdilər.

4-1. Qədim romalıların dinləri

Qədim romalıların dinləri sadə və ibtidai idi. Onların dini mərasimləri imperatora sitayiş etməkdən, qurban kəsməkdən və tanrılar üçün bayramlar keçirməkdən ibarət idi.

Qədim zamanlarda romalıların hamısı məbədi Roma yaxınlığındakı dağlarda yerləşən tanrı Dianaya sitayiş edirdilər və il ərzində keçirilən bayramlarda həmin məbədə üz tuturdular. Onların həyata keçirdikləri dini ayinlərdən biri müqəddəs odda bişirilmiş müqəddəs yeməklərdən dadmaq idi. Yalnız bu yolla Od tanrısı onlarla eyni paya malik olurdu. Bu yeməyin hazırlanması və yeyilməsi müəyyən dini adət-ənənələr çərçivəsində keçirilirdi. Həmin adətlərin hamısını burada açıqlamaq mümkün deyil. (Ümumiyyətlə, müxtəlif dinlərin ibadət mərasimlərində yeməkdən istifadə mövcuddur və xristianlıqda mövcud olan “tanrının şam yeməyi” da onun nümunələrindən və qalıqlarındandır.

4-2. Numa və Roma tanrıları

Tərcümədə ruh mənasını kəsb edən Numa (Numen) etiqadına əsasən, hər bir əşyanın, insanın, heyvanın, daşların və təbiətdə olan hər bir şeyin ruhu vardır. Bu ruhların bəziləri xeyirxah, bəziləri bədxah idi. Sonradan müqəddəsləşən bu ruhlar qeyri-müəyyən təbiətə malik idilər. Romalılar sonrakı dövrlərdə həmin ruhlar üçün xüsusi şəxsiyyətlər də yaratdılar və onlar barəsində əfsanələr meydana çıxartmağa başladılar. Romalıların saysız-hesabsız tanrıları var idi. Onların bəziləri aşağıdakılardır: Yupiter, Canus, Mars, Vesta, Neptun, Vulkan, Venera, Apollon, Minerva, Herkules və s. Yupiter yunanların Zevsi kimi idi. Zevs ata mənasını verirdi. O, nur, ildırım, şimşək tanrısı idi. Ay bədirlənmiş olanda yalnız ona sitayiş edilirdi.

Ədəbiyyat

1. Böyük dinlərlə tanışlıq, (Ana qaynaq) Hüseyn Tofiqi (Tərcüməçi: Rüstəm Lazımov)
2. Hikmət, Əli Əsgər, Dinlər tarixi, Tehran - 1966
3. Zərrinkub, Əbdülhüseyn, “Vidən bərəsində”, Tehran – 1978
4. Nas, Con. B, “Dinlərin ümumi tarixi”, Tərcüməçi: Əli Əsgər Hikmət, Tehran, 1991
5. Müstəfəvi, Əli Əsgər, “Qurbanlıq əfsanəsi”, Tehran – 1990
6. Jiran. F, “Yunan əfsanələri lüğəti”, tərcüməçi: Əbülqasim İsmailpur, Tehran – 1996
7. Şiera, Edvard, “Babilistan lövhələri”, tərcüməçi: Əli Əsgər Hikmət, Tehran – 1996
8. Makkal, Henrita, “Mesopotamiya əfsanələr”, tərcüməçi: Abbas Müxbir, Tehran – 1994
9. Dokolanj, Fostel, “Qədim sivilizasiya”, tərcüməçi: Nəsrullah Fəlsəfi, Tehran, 1930
10. Fatəmi, Səid, “Yunan əfsanələri”, Tehran – 1996
11. Hikmət, Əli Əsgər, Dinlər tarixi, Tehran – 1966
12. Zərrinkub, Əbdülhüseyn, “Vidən bərəsində”, Tehran – 1978
13. Nas, Con. B, “Dinlərin ümumi tarixi”, tərcüməçi: Əli Əsgər Hikmət, Tehran, 1991
14. Mustəfəvi, Əli Əsgər, “Qurbanlıq əfsanəsi”, Tehran – 1990
15. Mircea (ed), “The Encyclopedia of Religion”, New York - 1987
16. Hastings, James, ‘Encyclopedia of Religion and Ethics’ New York
17. Parrinder, Geoffrey “Worship in the World’s Religions” London – 1976

